

9. Философия математики и технических наук, Москва, Академический Проект, 2006.

10. M. Choban, I. Valuță. About Periods of the development of the Geometrical Sciences: Metodological Problems. The 17th Conference on Applied and Industrial Mathematics. Constanța, 2009.

11. В. Ф. Панов, Математика древняя и юная, Москва, 2006.

12. А. П. Юшкевич, Исследования по истории математики в странах Востока в средние века: итоги и перспективы, în: Travaux du Congrès International des Mathématiciens, Moscou – 1966, p. 664 – 680

Aspectul etic al comerțului în interpretarea teologiei creștine medievale

Dumitraș Tudor, conf. univ., dr.,
Șef catedră „Filosofie și Politologie”, ASEM

Comerțul, din timpurile cele mai străvechi este un element indispensabil de viața societății și totodată un stimulator al progresului social. Probabil că este de neimaginat progresul societății înafara comerțului. Nu în zădar din timpurile cele mai îndepărtate populația care se găsea în preajma marilor căi comerciale se evidențiază prin realizările sale, și intelectuale în același rând. În esența sa comerțul este un fenomen contradictoriu, fapt ce a fost constatat încă de apologetul creștin Tertulian. „Dacă ar fi de lichidat lăcomia de bani, constata el, atunci va dispărea motivul căutării profitului, dar dacă nu va fi interes în obținerea profitului, atunci va dispărea stimularea de a se ocupa de comerț.” (3, 286).

Logica comercială admite prin definiție că obținerea profitului este obiectivul principal al activității comerciale și ar fi absurd a desfășura o astfel de activitate și să nu urmărești acest scop. De aceea a cumpăra mai ieftin și a vinde mai scump decât ai cumpărat este un lucru destul de normal. Dar una este a vinde mai scump decât ai cumpărat și cu totul alta este a vinde marfa mai scump (mai ieftin) decât propria ei valoare. Thomas D'Aquino, unul din cei mai de văzând teologi al creștinismului medieval, consideră că prima concepere a comerțului conține în sine cu necesitate înșelăciune: dacă marfa se vinde a doua oară mai scump decât a fost cumpărată înseamnă că se obține profit pentru nimic – doar pentru că o vinde o altă persoană altor persoane. Un astfel de venit nu poate fi justificat moral. Mai mult ca atât, după Thomas, nici chiar producătorul direct nu-și poate vinde marfa mai scump decât ea costă. Și atunci apare întrebarea, ce rost are să practici comerțul dacă profitul este considerat ilicit și imoral și cum s-ar putea extinde sfera producției dacă nu apar bani ca rezultat al profitului care ar putea fi investiți în producție. Thomas caută să elucideze aceste aspecte în baza conceptului aristotelian despre justiție și dreptate și a egalitarismului biblic.

În cadrul problemei consacrate raportului dintre economie, morală, justiție și religie întrebările cu numărul 77 și 78 din „Summa teologică” devin cele mai

importante. Ele sunt unite sub titlul „Păcatul in justiției în schimburile voluntare”. Este vorba despre faptul, că aici sunt examinate două fenomene specifice: fraudă, care are loc în timpul cumpărării și vânzării (întrebarea 77) și mai apoi, camăta, care se practică în timpul împrumutului (întrebarea 78). În aceste două întrebări este abordată problema moralei economice sau mai precis, este abordată problema moralei comerciale. Desigur, sistemul economic feudal, în care se examinează aceste întrebări, este unul, nu atât de complicat. Aici, între producător și consumator există un raport direct și aceasta este ceva destul de normal. Referitor la comerciant, acesta este un intermediar inutil și chiar periculos.

Thomas își argumentează poziția sa nu numai prin apelarea la Biblie și lucrările teologice, dar mai apelează și la anumite argumente logice, raționalizate, fapt ce-i permite să includă comerțul în sfera „justiției” și a „dreptății”. În această perioadă nu existau, încă, doctrine economice în sensul deplin al cuvântului. Teologii se opreau asupra fenomenelor economice – financiare, nu din considerente științifice, ci doar, din motive proprii lor, legate de sensul existenței omului. Ei se străduiau nu atât să înțeleagă teoretic practica economică, cât să influențeze asupra ei, supunând-o idealurilor etico-religioase și pentru a rezolva problema formării prețului în lumina problemei metafizice a valorii. (3, 285). Ideologia oficială a epocii medievale, pe de o parte, reprezenta „unitatea negării lumii cu dominația asupra ei”, iar pe de altă parte, „învățătura bisericească despre morală se baza nu pe diferențierea aspirațiilor general – utile și egoiste, ci pe opunerea intereselor pământești celor cerești.” (4, 278).

Thomas este teolog, susținător al poziției bisericii creștine catolice, dar și un gânditor original, deoarece tinde să creeze o învățătură despre morala economică în cadrul ideologiei și tradiției creștine. „Calitatea acestei elaborări, remarcă traducătorii operei lui Thomas d’Aquino în „Summa teologică” din latină în franceză, gradul generalității pe care ea o prezintă și deschiderea doctrinală pe care o conturează îi asigură, înafara unui interes istoric, o activitate certă. Ea rămâne a fi un cadru de referință pentru încercările etice care vor trebui să redreseze țelurile istorice ale unei economii altfel dezvoltate și complexe”. (2, 483).

Așadar, întrebarea N 77 este intitulată „Frauda”. Frauda, ne spune DEX-ul, înseamnă „înșelăciune, act de rea-credință săvârșit de cineva, de obicei pentru a realiza un profit material de pe urma atingerii drepturilor altuia”. (5, 397). Întocmai astfel este tratată „frauda” și la Thomas. La acest capitol sunt înaintate patru subiecte pentru examinare în cadrul procesului de vânzare – cumpărare: „-1. Este oare permis de a vinde un lucru mai scump decât valoarea lui? -2. Vânzarea înjustă în ceea ce privește marfa. -3. Este obligat oare vânzătorul să dezvăluie defectele mărfii sale? -4. Este oare permis, în comerț de a vinde o marfă mai scump decât cum am cumpărat-o?” (2, 483). Examinarea acestor subiecte ar însemna a studia vânzarea – cumpărarea ca act al justiției: ce este legitim și ce

este nelegitim în raportul prețului cu valoarea reală a mărfii, a calităților mărfii, a veridicității informațiilor privitor la starea reală și defectele mărfii și, în sfârșit, este vorba despre aspectul moral al comerțului – e bine sau nu să vinzi o marfă mai scump decât ai procurat-o. Problemele înaintate sunt de așa natură încât până astăzi nu și-au pierdut valoarea lor morală. Ba mai mult, în condițiile când comerțul a devenit un mijloc definitiv al existenței individuale și o sursă majoră pentru societate, aceste întrebări continuă să rămână actuale. Aceasta se observă cu ochiul liber, îndeosebi, când ne manifestăm în calitate de cumpărători și consumatori. Nu am putea spune că nu suntem justificați și astăzi, să formulăm aceleași subiecte.

Așadar, „este oare permis de a vinde un lucru la un preț mai mare decât valoarea lui”? O părere foarte răspândită obiectivează Thomas, este că așa ceva se permite și se practică pe larg în activitatea comercială, cu toate că, a proceda astfel, este, de fapt, o înșelare dintr-o parte sau alta – când vinzi mai scump ori cumperi mai ieftin decât este valoarea lucrului respectiv. Această situație se confirmă atât de literatura filosofică antică (Aristotel), cât și de cea patristică (Augustin), mai mult ca atât, puterea acestei poziții este confirmată și susținută de legislația în vigoare. În condiții cotidiene, morala economică se conduce deci, întotdeauna, de acest principiu. Mai sunt și cazuri excepționale, care, la fel, justifică realitatea lui: cazurile când oamenii își vând lucrurile din necesități imprevizibile și atunci el este gata să-și vândă lucrurile sub valoarea lor, sau dimpotrivă, cazul, când cineva vrea cu orice preț să stăpânească un lucru și pentru aceasta el plătește mult peste prețul adevărat. Doar atât că toate aceste nuanțe trebuie să fie fixate în contract. Dacă aceste operații excepționale sunt fixate în contractul de cumpărare sau vânzare, atunci aceasta se permite și este deci, legitim și respectiv, moral. Cu totul altă poziție promovează Testamentul Nou prin Evanghelia Sf. Matei: „Toate câte voiți să vă faceți vouă oamenii, asemenea și voi faceți lor” (Matei 7, 12). De unde reiese, că nimeni nu-și dorește să i se vândă un lucru la un preț mai mare decât valoarea lui și nimeni nu trebuie să procedeze altfel. Pentru Thomas „a vinde un lucru deasupra prețului lui corect este, în mod cert, un păcat, pentru că ne înșelăm aproapele în detrimentul lui”. (2, 484). Deci, amoralismul fraudei constă în faptul că ne înșelăm aproapele, căci s-a spus mai sus că fiecare om trebuie să facă altora ceea ce-și dorește sie. În caz contrar va fi justificată și înșelăciunea față de sine. Dacă e să depășim înșelăciunea în acțiunea dată, atunci vânzarea și cumpărarea trebuiesc privite ca două părți egale ale unui întreg, deoarece vânzarea și cumpărarea au apărut din necesitatea de a satisface din ambele părți, în aceeași măsură – o parte are nevoie de ceea ce posedă partea opusă, și astfel ambele părți au un interes comun. Trebuie, deci, de stabilit contractul astfel, încât părțile să fie egale, valoarea și prețul să fie egale pentru care fapt există moneda. „În consecință, dacă prețul depășește în valoare cantitatea mărfii furnizate, sau dacă investiția în marfă valorează mai mult decât

prețul său, egalitatea justiției este distrusă”. (2, 484). Deci, acesta este un caz injust, un fapt ilicit și respectiv imoral.

Dar ar putea să se întâmple situații când vânzarea – cumpărarea are loc, în unele circumstanțe, în avantajul unuia și, în detrimentul altuia, fără a comite vre-o înșelăciune (ca acțiune intenționată, conștientă). De exemplu, când cineva are o mare nevoie de un lucru și vânzătorul îl vinde numai datorită insistenței cumpărătorului. Atunci, vânzătorul rămâne lezat pentru că el nu mai are lucrul vândut. „În acest caz, prețul adevărat va trebui să fie stabilit nu numai după valoarea lucrului vândut, dar și după prejudiciul pe care vânzătorul îl suportă în urma vânzării.” (2, 484). (Vânzătorul, vânzând lucrul său la insistența cumpărătorului, rămâne fără acest lucru și, astfel, este lezat). În așa caz acesta poate fi vândut mai sus de valoarea pe care o are, numai să nu fie vândut mai scump decât valoarea pe care o are pentru cel ce l-a posedat. Dar dacă cumpărătorul trage un avantaj mare din ceea ce el primește de la vânzător, și ultimul nu suferă nici un prejudiciu, rămânând fără acest lucru, atunci vânzătorul nu trebuie să-l vândă mai scump decât valoarea sa. Aceasta nu trebuie să se întâmple, pentru că avantajul de care beneficiază cumpărătorul nu este în detrimentul vânzătorului, căci nu se poate vinde niciodată altcuiva ceea ce nu vă aparține, pentru a nu-i vinde paguba pe care o suferim. „În același timp, acel care obține un obiect care îi este foarte avantajos, poate să plătească spontan vânzătorului mai mult decât prețul real; aceasta este onest din partea sa” (2, 484-485).

Așadar, autorul admite unele concesii: în unele cazuri în virtutea împrejurărilor și factorilor specifici, vânzarea la un preț deosebit de valoarea reală obiectului poate fi considerată onestă și, deci, justificată în aspect moral. Acest compromis este condiționat de caracterul legii umane. Dar el se permite cu condiția să nu existe fraude, să nu fie depășite anumite limite. Căci înafară de legea umană există și legea divină care cere ca „cel care a avut parte de un avantaj va fi obligat să ofere compensație celui care a fost lezat pentru faptul că prețul corect al unui lucru nu este întotdeauna determinat cu exactitate, dar se stabilește, mai degrabă, în raport cu aprecierea, în așa fel încât o ușoară mărire sau diminuare a prețului nu pare că ar putea aduce prejudicii egalității justiției”. (2, 485). În felul dat avem o încercare de a promova ideea necesității justificării introducerii în comerț a prețului fix care în linii mari ar corespunde valorii reale a bunului pus în vânzare. Este adevărat, că încă nu este expus criteriul după care s-ar determina prețul fix, dar ideea este deja. Un alt aspect al comerțului îl constituie „vânzarea neechitabilă în ceea ce privește marfa” ceea ce ar semnifica faptul, dacă este legitim sau ilicit de a vinde o marfă, care are careva aspecte imperfecte, adică, dacă ea are careva defecte. Printre obiecțiile cele mai răspândite este cea care afirmă că vânzarea unui lucru cu defecte nu este ceva ilicit: „Un defect pe care îl are substanța lucrului vândut nu pare o vânzare

ilicită”. (2, 485). Aceasta se referă la fel la defectele cantității care se întâmplă atunci când în diferite țări se folosesc diferite unități de măsură. Chiar și în cazul când marfa nu are calitatea cerută, vânzarea nu este un act ilicit.

Aceasta înseamnă că, conform opiniei generale, se poate vinde oricare lucru: bun și mai puțin bun, de calitate superioară și de calitate inferioară. Cu atât mai mult că, însuși vânzătorii, nu întotdeauna își cunosc marfa pe deplin în aspectul dat. Există, însă și opinia opusă, conform căreia, omul trebuie întotdeauna să se conducă de adevăr, să urmeze justiția și să excludă cazul când cineva ar putea suporta vre-un rău din aceste motive.

Thomas nu acceptă nici una din cele trei opinii („obiecții”) expuse mai jos: 1) dacă vânzătorul știe că marfa are defecte și el o vinde totuși, el comite o fraudă în procesul vânzării și este deci o faptă ilicită; 2) la fel este o fraudă și fapta este ilicită când se folosește o unitate de măsură defectată; 3) și al treilea caz, asemănător, când, de exemplu, se „vinde un animal bolnav ca fiind sănătos” și vânzătorul face acest lucru cu bună știință¹. În toate trei cazuri este vorba nu numai de o activitate imorală, ci mai este necesară și o rambursare. Și totuși dacă „vânzătorul nu știe că obiectul pe care îl vinde are aceste defecte, el nu păcătuiește, pentru că nu comite decât materialmente o injustiție și activitatea lui morală nu este injustă”. (2, 486). Dar cumpărătorul oricum trebuie despăgubit.

Întrucât dreptatea presupune egalitatea responsabilității părților implicate, atunci și cumpărătorul trebuie să despăgubească vânzătorul, în cazul când acesta vinde marfa mai ieftin decât valoarea ei, necunoscând acest fapt. Același lucru este valabil și pentru erorile în calitate și cantitate. Prețul aurului și al argintului nu depinde, doar, de utilitatea obiectelor care au fost produse din aceste metale, ci și de puritatea și noblețea substanței lor. Înafară de aceasta, evaluarea materialelor trebuie să varieze odată cu locurile unde se realizează marfa și în funcție de abundența sau deficitul produselor respective. Este absolut necesar ca în fiecare loc conducătorii orașului căruia ei aparțin să determine măsurile exacte ale articolelor în vânzare, ținând cont de condițiile locurilor și de lucrurile în sine. Astfel, nu este permis de a depăși calculele fixate de puterile publice sau de obiceiuri. Deci prețurile trebuie fixate de puterea publică fără dreptul de a fi încălcate de cineva. Prețul fix este stabilit de puterea locală în dependență de ofertă și cerere. Acesta este al doilea semn al prețului fix.

A treia problemă abordată în această întrebare (N 77) este dacă „vânzătorul este obligat de a numi defectele mărfii sale”. Opiniile cele mai răspândite sunt cele care afirmă, că vânzătorul nu este obligat să denumească defectele mărfii sale, adică care neagă această obligațiune. Logica negării acestei obligațiuni este următoarea: 1) după cum vânzătorul nu obligă pe nimeni să cumpere, la fel, el nu

¹ De s-ar face Sfântul Thomas acum în Piața centrală din Chișinău, să vadă el acum ce se face în comerț!

este obligat să-i deschidă ochii cumpărătorului asupra lucrului cumpărat. Cumpărătorul însuși este obligat să judece despre lucrul respectiv, să-l examineze și să i-a decizia. Nu trebuie învinuit vânzătorul, dacă cumpărătorul se înșeală în aprecierea sa. Asta îl privește doar pe el; 2) este alogic să declarăm defectele obiectului pe care vrem să-l vindem; 3) după cum nu suntem obligați să reliefăm virtuțile noastre morale în calitate de vânzător, vânzătorul nu este obligat să dea și sfaturi cumpărătorului. Dar nu se cuvine nici a minți cumpărătorul; 4) vânzătorul poate dezvălui defectele mărfii numai pentru a scădea prețul. Dar care vânzător urmărește așa scop? Nici unul. Deci, el nu este obligat să declare defectele mărfii sale.

Deci din motive economice (profitul este scopul vânzătorului), vânzătorul nu este obligat să declare defectele mărfii sale. Dar de pe pozițiile legislației divine și ale moralei religioase, se cuvine de făcut astfel de declarații, în caz contrar, cumpărătorul este fraudat. Poziția lui Thomas este următoarea: este, întotdeauna ilegal de a crea apropelul vre-un pericol sau prejudiciu. Dar nu este necesar de a-l sfătui ori de a-l ajuta pe el întotdeauna și pe oricine, ci numai când este nevoie și numai față de cine ne simțim obligați. Extrapolând această teză asupra vânzătorului și cumpărătorului Thomas consideră că vânzătorul este obligat să descopere și să elucideze defectele numai în cazul când ascunderea lor ar putea provoca cumpărătorului vre-un pericol sau vre-un prejudiciu. Un prejudiciu, dacă defectul poate micșora valoarea mărfii pusă în vânzare, fără ca vânzătorul să micșoreze prețul. Un pericol, dacă din cauza acestui defect cineva are de suferit sau folosirea mărfii provoacă anumite dificultăți care, la rândul lor, aduc prejudicii. De exemplu, spune Thomas, dacă un cal șchiop se vinde ca unul fiind rapid, o casă care este pe cale de a se ruina se vinde ca o casă bună, sau produsele alterate sau otrăvite se vând, ca fiind sănătoase (bune). Dacă aceste vicii sunt ascunse și dacă vânzătorul nu le relevă atunci vânzarea va fi ilicită și frauduloasă și va fi necesar de reparat prejudiciul. Dar și aici trebuie să existe o abordare concretă, spune Thomas, căci „dacă defectul este evident, cum ar fi vorba de un cal chior, sau dacă marfa care nu-i convine vânzătorului, poate conveni altora și, iarăși vânzătorul face el însuși o reducere convenabilă a prețului mărfii, atunci el nu este obligat să arate defectul mărfii sale. Pentru că din această cauză, cumpărătorul ar putea dori o micșorare a prețului exagerat. În acest caz, vânzătorul poate, legal, veghea asupra propriului său interes, păstrând tăcere în ceea ce privește defectul mărfii”. (2, 487). Vânzătorul este obligat să declare defectele mărfii vândute numai în cazul când defectele mărfii ar putea pricinui cumpărătorului vre-un pericol, dacă el nu va spune adevărul. În toate alte cazuri vânzătorul își poate vinde marfa la „rata pieții” adică la prețul fix stabilit, fără a-l scădea. Următoarea întrebare este următoarea: „Este oare permis, în comerț, de a vinde o marfă la un preț mai mare decât am cumpărat-o?” Dacă până aici, în primele trei articole, erau examinate raporturile dintre vânzare – cumpărare,

vânzător – cumpărător ca un raport ce trebuie să se desfășoare corect, întrucât ambele părți sunt cointeresate în a se realiza justiția, sau a se realiza relațiile, de pe pozițiile justiției, atunci aici, problema moralei apare într-un mod mult mai evident.

Cele mai răspândite sunt opiniile care expun o poziție negativă față de această problemă și aprecierea acestei activități ca un păcat. Comerțul, care constă în a vinde o marfă mai scump decât am cumpărat-o, constituie un păcat. Anume de aceea Domnul i-a alungat pe comercianți din templu. Dar problema este în aceea că, comerțul constă anume în aceasta. Prin definiție, comerțul altfel nu poate fi, căci, atunci, el nu este comerț. Astfel în comerț păcatul este inevitabil. Aceasta se referă la oricare persoană – fie ea laică, fie reprezentat al clerului. Desigur există și poziția contrară care se exprimă prin faptul că comerțianții caută, cu orice preț, (prin mințire, jurăminte false) să-și justifice acțiunea. Dar aceste vicii sunt ale omului și nu ale negoțului, de unde ar reieși că comerțul nu este ilegal de la sine.

Poziția proprie lui Thomas în soluționarea dilemei date se bazează strict pe concepția lui Aristotel. Aristotel vorbea despre două tipuri de schimb. Unul – schimbul natural și necesar casei, cetății. El constă în a schimba un articol pe alt articol, sau un produs pe bani. El nu este caracteristic negustorilor ci este caracteristic persoanelor responsabile de asigurarea casei ori cetății (polisului) cu produse necesare vieții. Mai există și un alt tip de schimb, care constă în a schimba bani pe bani, sau produse pe bani, nu doar pentru necesitățile vieții, dar și pentru câștig. Al doilea tip de schimb este, la Aristotel, comerțul. Primul este la Aristotel laudabil (și la Thomas la fel), iar al doilea este condamnat, deoarece el nu corespunde necesităților naturale ale omului, ci favorizează lăcomia fără limite și tendința de a acapara la infinit. „Iată de ce negoțul, examinat ca atare, are ceva rușinos, astfel încât, el nu se raportează la un final onest și necesar”, scrie Thomas (2, 488).

Până aici Thomas expune, ca atare, poziția lui Aristotel cu care el este de acord. Thomas, însă nu se oprește la aceasta, el caută să-l depășească pe Aristotel. „Totuși, continuă el, dacă câștigul, care este punctul final al comerțului, nu implică nici un element onest sau necesar, el nu implică nici ceva rău sau contrar virtuții. Nimic nu împiedică deci de a decide, referitor la un scop necesar sau chiar onest. În consecință, negoțul va deveni legal. Aceasta este ceea ce are loc atunci când un om își propune să utilizeze câștigul moderat, care îl cere negustorul pentru a-și întreține familia sau pentru a ajuta nevoiașii. La fel este și atunci, când el se consacră negoțului pentru folosul patriei sale, astfel încât ei să nu-i lipsească necesarul și când el examinează câștigul, nu asemenea unui scop, ci ca pe un salariu obținut în urma efortului propriu”. (2, 488-489).

Așadar, constatăm că Thomas pornește de la poziția lui Aristotel pe care o susține și declară că „negoțul este ceva rușinos”, adică necuviincios, imoral, străin unui scop cinstit și necesar, deoarece condiționează lăcomia și ajunge la

concluzia, că totuși comerțul poate fi justificat dacă el este consacrat unor scopuri necesare: binelui familiei, comunității sociale, nevoiașilor, etc. Deci dacă comerțul este realizat în scopuri sociale necesare, atunci și profitul obține altă interpretare – el este obținut și folosit cu scopul de a produce bunuri necesare adică să poarte caracter social. Pentru justificarea morală a comerțului, Thomas admite și alte concesii. Comerțul este ceva rușinos când se vinde un obiect mai scump fără a-l fi transformat cumva. Dar dacă vânzătorul vinde mai scump un obiect pe care l-a îmbunătățit, atunci câștigul poate fi interpretat ca un act legal și deci, moral, deoarece în așa caz el primește (prin câștig) recompensă pentru schimbările (lucrările) efectuate. La fel, dacă noi am cumpărat un obiect, nu pentru a-l vinde ci pentru sine, dar ulterior apare necesitatea „să ne izbăvim de el” acesta nu va fi comerț, în pofida faptului că îl vindem mai scump. Această operație (de a vinde mai scump) poate fi legală, fie pentru că noi am îmbunătățit obiectul fie că a influențat timpul (epoca) și locul asupra prețului, sau că a influențat riscul la care am fost supuși transformând obiectul. În acest caz nici vânzarea, nici cumpărarea nu este incorectă ori imorală. Astfel se va depăși posibilitatea ori primejdia de a se orienta spre acumularea bogăției. Această poziție a lui Thomas poate fi interpretată ca o încercare de a justifica întrucâtva moralitatea comerțului ca activitate economică indispensabilă societății în condițiile creșterii rolului manufacturilor și ca rezultat, extinderea spațiului economic de realizare a bunurilor produse. În această realitate economică, cu voie sau fără voie, era inclus și clerul, căci biserica cu toată strictețea ei, avea la fel, nevoie de bani pe care putea să-i obțină prin împrumut ori prin comerț. De aceea Thomas scrie, că necătând la faptul că clerul trebuie să evite comerțul ca manifestare a răului, totuși, el caută cumva să justifice realitatea existentă: „Totuși clericilor le este permis de a utiliza, cumpărând sau vânzând, prima formă a comerțului care este menit pentru procurarea bunurilor necesare vieții” (2, 489). Realitatea era aceea, că biserica, clerul, se reducea nu doar la prima formă a comerțului.

Referințe bibliografice

1. Biblia. Editura Institutului biblic de misiune al bisericii ortodoxe române. București, 1990.
2. Thomas d'Aquino. Somme theologie. II – II. Des édition du CERF. Paris, 1984.
3. Гуревич А. Я. Категории средневековой культуры. Искусство, М. 1984.
4. Эйкен Генрих. История и система средневекового мировоззрения. СПб 1907.
5. Dicționarul explicativ al limbii române. Ediția a II-a. Editura Univers enciclopedic. București 1998.